

УДК 349.3

**ДО ПРЕДМЕТУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА
СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ
ВИЗНАЧЕННЯ І ВИДІЛЕННЯ**

Казанчан А.А.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії держави і права
Херсонського державного університету

Анотація

В статті досліджується та аналізується предмет правового регулювання права соціального забезпечення України, проблеми його визначення. Досліджуються соціально-забезпечувальні відносини та відносини, пов'язані з ними.

Ключові слова

Предмет правового регулювання; соціальне забезпечення; соціально-забезпечувальні відносини; інші відносини, пов'язані з соціально-забезпечувальними; непрацездатні громадяни.

Аннотация

В статье исследуется и анализируется предмет правового регулирования права социального обеспечения Украины, проблемы его определения. Исследуются социально-обеспечительные отношения и отношения, связанные с ними.

Ключевые слова

Предмет правового регулирования; социальное обеспечение; социально-обеспечительные общественные отношения; другие отношения, связанные с социально-обеспечительными; нетрудоспособные граждане.

Annotation

The article explores and analyzes the subject of legal regulation of social security

law of Ukraine, the problem of its definition. Social security relations and relations, related to them, are investigated.

Key words

Subject of legal regulation; social security; relations in the field of social security; other relations, related to social security; disable citizens.

I. Вступ

Загальновідомо, що розгляд й дослідження будь-якої галузі права розпочинається із з'ясування предмета та методів правового регулювання. Важливість виявлення предмету правового регулювання права соціального забезпечення спричинена з'ясуванням першочергового завдання: які суспільні відносини регулюються нормами даної галузі права. Дійсно, в юридичній науці під предметом правового регулювання розуміють “коло однорідних суспільних відносин, які можуть бути врегульовані лише певною системою правових норм” [4, с.5; 6, с.8], “певну сукупність однорідних відносин, які піддаються правовому регулюванню” [5, с.72].

Право соціального забезпечення України є самостійною галуззю права, однак багатьма науковцями визначається складність та багатоаспектність предмету правового регулювання даної галузі права. Так, Ярошенко І.С. до предмету права соціального забезпечення включає пенсійні відносини, відносини з надання допомоги та соціальних послуг, а також процедурні та процесуальні відносини. Крім того, до предмету правового регулювання автор включає відносини із соціального страхування, формування й використання коштів соціальних фондів, медичного й санаторно-курортного лікування, надання пільг ветеранам війни і праці [6, с.8].

Інші дослідники, С.М.Синчук, В.Я.Бурак, до предмету правового регулювання включають соціально-забезпечувальні, процедурні, процесуальні та соціально-страхові відносини [3, с.12]. При цьому, на думку авторів, основу права соціального забезпечення становлять саме соціально-забезпечувальні відносини, тобто відносини з приводу матеріального забезпечення громадян (або членів їх сімей) чи надання соціальних послуг у разі настання обставин, які

суспільством чи державою визнані соціально значимими [3, с.12].

Сташків Б.І. до предмету правового регулювання включає більш широкий перелік відносин, пояснюючи це широким розумінням концепції соціального забезпечення. Серед таких відносин виділяються відносини з приводу формування соціальних фондів, пенсійні відносини, відносини із забезпечення допомогами, відносини щодо надання соціальних послуг, щодо здійснення компенсаційних виплат, надання субсидій та пільг, процедурні відносини та інші [5, с.74-76]. На наш погляд, така деталізація предмету правового регулювання права соціального забезпечення є надмірною і такою, що ускладнює дослідження даного питання.

Найбільш вдалим, на наш погляд, є визначення предмету правового регулювання права соціального забезпечення Н.Б.Болотіною, яка розглядає його як комплекс суспільних відносин, в яких реалізуються заходи держави щодо захисту населення від несприятливих наслідків соціальних ризиків [1, с.88]. Серед критеріїв класифікації відносин в сфері соціального забезпечення, що становлять предмет правового регулювання даної галузі права, автор пропонує наступні: ступінь обов'язковості та форма власності, на основі якої здійснюється соціальний захист; ступінь поширеності загальних умов та обсягу соціальних виплат та послуг; цільова спрямованість соціально-захисних заходів; організаційно-правова форма соціального забезпечення; суб'єктний склад; об'єкт відносин; зміст відносин [1, с.88-89].

Виходячи з цих критеріїв пропонуються такі суспільні відносини, що включаються до предмету правового регулювання прав соціального забезпечення: відносини в сфері державного і недержавного соціального захисту; відносини в сфері загального, спеціального і додаткового соціального захисту; відносини щодо прямих соціальних виплат та послуг непрацездатним громадянам і відносини з приводу реалізації соціальних програм для соціально вразливих груп населення; відносини в сфері соціального страхування та соціального забезпечення за рахунок бюджетних коштів; відносини з приводу виплати пенсій, допомог, матеріальної допомоги, надання соціальних послуг,

пільг та інші [1, с.88-89].

II. Постановка завдання

- визначити та охарактеризувати суспільні відносини, які включаються до предмету правового регулювання права соціального забезпечення України;
- порівняти соціально-забезпечувальні відносини з іншими, пов'язаними з ними суспільними відносинами.

III. Результати

На наш погляд, для визначення предмету правового регулювання права соціального забезпечення слід розглянути і проаналізувати такі моменти:

По-перше, до предмету права соціального забезпечення повинні входити відносини, пов'язані з соціальним захистом, соціальним забезпеченням громадян, тобто соціально-забезпечувальні за характером відносини. Згідно із ст.46 Конституції України це відносини з приводу реалізації права громадян на соціальний захист у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених чинним законодавством України [2].

Соціально-забезпечувальні відносини – це відносини з приводу матеріального забезпечення та обслуговування громадян у різних несприятливих для них соціальних випадках, обставинах життя. Видами матеріального забезпечення та обслуговування при цьому виступають пенсійне забезпечення, надання грошових допомог, соціальних послуг, натуральне забезпечення, встановлення пільг та переваг тощо.

По-друге, для визначення предмету правового регулювання важливим є з'ясування кола суб'єктів таких відносин. Слід зазначити, що обов'язковими суб'єктами соціально-забезпечувальних відносин мають бути: з одного боку, непрацездатні громадяни, які в зв'язку із перебуванням у складних соціальних обставинах, життєвих ситуаціях, маючи складні життєві проблеми або перебуваючи під загрозою соціальних ризиків, потребують відповідного рівня матеріального забезпечення або обслуговування; з іншого боку, суб'єкти, які

надають непрацездатним громадянам відповідний вид та рівень матеріального забезпечення та обслуговування (підприємства, установи, організації, їх посадові особи, громадяни). Без цих суб'єктів соціально-забезпечувальні відносини не можуть відбутися, бо їх змістом є передача матеріальних благ від одних до інших.

Серед непрацездатних громадян можна виділити різні категорії. Їх класифікація можлива за різними критеріями, зокрема, за віком; за станом здоров'я; за соціальним статусом тощо.

По-третє, за характером ці відносини є такими, що не передбачають в подальшому повернення або відшкодування непрацездатними громадянами наданих ним матеріальних цінностей, благ. Соціальне забезпечення здійснюється на безеквівалентній основі, без будь-яких майнових чи немайнових вимог або зобов'язань до непрацездатних громадян. Крім того, значна частина матеріальних благ або наданих послуг надаються їм або безкоштовно, або за частину їх вартості (на пільгових засадах).

По-четверте, право соціального забезпечення може регулювати також і відносини, що не є соціально-забезпечувальними, але є близькими до них.

Наприклад, нормами даної галузі права регулюються відносини:

- з приводу соціального страхування осіб, які в подальшому можуть претендувати на соціальне забезпечення за умов настання несприятливих соціальних обставин (страхових випадків);

- відносини з приводу звернення за призначенням відповідного виду, обсягу матеріального забезпечення або обслуговування, з приводу надання документів, повідомлення фактів, що мають юридичне значення;

- відносини з приводу оскарження до суду неправомірних дій органів або посадових осіб, що порушують право громадян на соціальний захист тощо.

Слід зазначити, що дискусія про суспільні відносини, які становлять предмет правового регулювання права соціального забезпечення України, ще не завершена. Більшість науковців погоджуються з тим, що основу (або ядро) таких відносин становлять соціально-забезпечувальні відносини, тобто

відносини з приводу забезпечення непрацездатних громадян певними видами матеріального забезпечення та обслуговування у несприятливих для них соціальних випадках, життєвих обставинах [1, с.155; 3, с.12; 6, с.8]. Однак, визначення інших суспільних відносин, що включаються до предмету права соціального забезпечення, є проблемним.

Н.Б.Болотіна до інших відносин, які виникають в сфері соціального захисту відносить процедурні, процесуальні, організаційно-розпорядчі та охоронні відносини [1, с.155].

Б.І.Сташків вважає, що найчастіше виділяють такі відносини, що регулюються нормами права соціального забезпечення: 1) відносини, що виникають з приводу грошових виплат за системою соціального забезпечення; 2) відносини, що виникають з приводу натуральних видів соціального забезпечення; 3) допоміжні відносини процедурного характеру [5, с.77].

І.С.Ярошенко до предмету правового регулювання права соціального забезпечення, крім основних відносин соціально-забезпечувального характеру, відносить процедурні, процесуальні відносини, а також відносини щодо здійснення соціального страхування, формування і використання Пенсійного фонду і фондів соціального страхування, відносини з медичного і санаторно-курортного лікування, надання пільг ветеранам війни і праці [6, с.8].

На наш погляд, слід погодитись із думкою про те, що соціально-забезпечувальні відносини становлять основу (ядро) всіх відносин, що регулюються нормами права соціального забезпечення України. На наш погляд, до інших відносин, які мають входити до предмету права соціального забезпечення, слід віднести також відносини з приводу соціального страхування громадян (передують соціально-забезпечувальним відносинам), процедурні та процесуальні відносини (передують соціально-забезпечувальним відносинам), відбуваються поряд із ними або впливають з них).

Відносини з приводу соціального страхування часто є передумовою виникнення соціально-забезпечувальних відносин, адже отримання багатьох видів соціального забезпечення безпосередньо пов'язане з участю громадян в

системі загальнообов'язкового державного соціального страхування (пенсійного, від тимчасової непрацездатності, від трудового каліцтва та професійного захворювання, від безробіття, медичного) (ст.4 Основ законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування) [7]. Громадяни мають бути застраховані у відповідній системі соціального страхування, повинні мати тривалий страховий стаж сплати страхових внесків у відповідні страхові фонди і, в разі настання відповідних страхових випадків, можуть претендувати на страхові виплати.

Процедурні відносини можуть бути пов'язаними з визначенням підстав надання певного виду соціального забезпечення, тобто встановленням юридичних фактів, з якими пов'язується виникнення матеріальних правовідносин (передують соціально-забезпечувальним відносинам). Крім того, процедурні відносини можуть бути пов'язаними з вирішенням спорів у позасудовому порядку щодо права на соціальне забезпечення, кола суб'єктів, що мають таке право, щодо обсягу та строків надання відповідного виду матеріального забезпечення та обслуговування (відбуваються поряд із соціально-забезпечувальними відносинами або впливають з них). Процесуальні ж відносини – це відносини щодо вирішення відповідних спорів у судовому порядку, відбуваються, як правило, після припинення права на отримання певного виду матеріального забезпечення або обслуговування. Тому такі відносини відбуваються після соціально-забезпечувальних відносин й прямо впливають з них. Однак такі відносини можуть породити нові або змінити існуючі соціально-забезпечувальні відносини.

IV. Висновки

Таким чином, виходячи з результатів попереднього аналізу, слід вважати, що: *предмет правового регулювання* права соціального забезпечення України становлять соціально-забезпечувальні відносини, тобто відносини з приводу матеріального забезпечення та обслуговування непрацездатних громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, у старості та в інших випадках, передбачених чинним

законодавством України, а також деякі інші відносини, пов'язані з соціально-забезпечувальними відносинами.

До інших відносин, пов'язаних, із соціально-забезпечувальними відносинами, і таких, які передують цим відносинам, відбуваються поряд із ними або впливають із них, слід віднести відносини з приводу соціального страхування, процедурні та процесуальні відносини.

Література

1. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: Навч. посіб. – К.: Знання, 2005. – 615 с.
2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.
3. Синчук С.М., Бурак В.Я. Право соціального забезпечення України: Навч. посіб. / За ред. С.М. Синчук. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – 318 с.
4. Сирота І.М. Право пенсійного забезпечення в Україні: Курс лекцій. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 288 с.
5. Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення: Навч. посіб. – К.: Знання, 2005. – 405 с.
6. Ярошенко І.С. Право соціального забезпечення: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2005. – 232 с.
7. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України №16/98-ВР від 14.01.1998 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. - № 23. - Ст.121.